

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ШКІЛЬНИЦТВА У ГАЛИЧИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.): АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SCHOOLING IN GALICIA IN LATE 19th AND EARLY 20th CENTURY: AXIOLOGICAL MEASUREMENT

У статті проаналізовано особливості розвитку мережі професійного шкільництва Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. крізь призму декларованих у суспільстві ліберальних цінностей (демократизація, розширення прав національних меншин, вільна від будь-яких впливів освіта, розбудова закладів освіти, у т.ч. для представників національних меншин, жіноцтва, свобода, громадянські права тощо).

Охарактеризовано політичне та економічне становище Галичини, що в період другої половини ХІХ – початку ХХ ст. входила до складу Австро-Угорської імперії. Констатовано створення парламентської системи, представницького, хоча й не зовсім демократичного, самоврядування, роль яких з кожним роком зростала. Вказано на низький рівень економічного розвитку галицьких теренів, що вплинуло й на розвиток професійного шкільництва.

Розглянуто розвиток промислового, сільськогосподарського, торгівельного шкільництва. Вказано на типи професійних закладів, що функціонували в Галичині означеного періоду, умови прийому до них молоді. Наведено статистичні дані щодо кількості професійних шкіл різного типу.

Констатовано, що декларовані у суспільстві в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. ліберальні цінності не завжди лежали в основі розбудови професійної освіти в Галичині. Розширення освітніх прав національних меншин здебільшого торкнулося лише польського шкільництва, натомість українське, єврейське, німецьке тощо шкільництво було представлене слабо. Подібна ситуація торкається і доступу до професійної освіти українців, адже значна частина урядових рішень ускладнювала їхні можливості на здобуття професії. Доведено, що особливо гостро стояла ситуація професійного вишколу сільської молоді. Вказано, що емансипація поступово сприяла розвитку професійних шкіл для жінок, які змогли опанувати широкий спектр професій, що виходив за межі домогосподарства.

Ключові слова: професійне шкільництво, Галичина, цінності, промислові школи, сіль-

ськогосподарські школи, торгівельні школи, курси, доповнюючі школи.

The article analyzes the peculiarities of the development of professional school network in Galicia in the late 19th and early 20th century through the prism of liberal values proclaimed in society (democratization, extension of the rights of national minorities, education free from all influences, development of educational institutions, including those designed for representatives of national minorities, women's rights, freedom, civil rights, etc.).

The political and economic situation of Galicia, which in the late 19th and early 20th century was part of the Austro-Hungarian Empire, is characterized. The establishment of a parliamentary system, which was a representative, though not quite democratic self-government, the role of which grew year by year, has been stated. The low level of economic development of the Galician territories which influenced the development of professional schooling has been pointed out.

The development of industrial, agricultural and commercial schooling is reviewed. The types of professional institutions that functioned in Galicia in the specified period of time and the conditions for admission to them by young people are indicated. Statistics on the number of professional schools of different types are presented.

It is stated that the liberal values which were declared in the society in the late 19th and early 20th century have not always been the basis for the development of professional education in Galicia. The expansion of the educational rights of national minorities mainly concerned only Polish schooling, whereas Ukrainian, Jewish and German schooling was poorly presented. This situation also affected the access to professional education of Ukrainians, since a large part of government decisions made it difficult for them to obtain a profession. It was proved that the situation of professional training of rural youth was particularly acute. It is indicated that the emancipation gradually promoted the development of professional schools for women who were able to master a wide range of professions that went beyond the limits of domestic economy.

Key words: professional school, Galicia, values, industrial schools, agricultural schools, trade schools, courses, supplementary schools.

УДК 37.01:377

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-2-14>

Пагута М.В.,

канд. пед. наук, доц.,

докторант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

Дрогобицького державного

педагогічного університету

імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Реформування всіх сфер суспільного життя значною мірою залежить від професіоналізму кадрів, їхньої готовності адаптуватися до нових умов праці. Очевидно, що у цих умовах вимагає удосконалення підготовка фахівців для різних галузей промисловості, сільського господарства, соціальної сфери тощо, виникає необхідність формування ефективної системи неперервної професійної освіти.

Розвиток професійної освіти значною мірою пов'язаний зі становищем економіки, демографічної ситуації, політичних умов, традицій та освітніх

домагань громадян. Професійна освіта покликана відповідати на потреби економіки, будучи водночас одним із результатів її розвитку.

На зміст професійної освіти, педагогічний інструментарій, специфіку взаємодії учасників освітнього процесу, розвиток мережі професійних шкіл тощо впливає система цінностей, що є пріоритетними для суспільства та втілюються в державній ідеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема розвитку професійної освіти в Галичині широко досліджувалася як вітчизняними, так і польськими педагогами. Зокрема, Г. Субтельна

[3] ґрунтовно дослідила фахову освіту української молоді у Галичині, всебічно охарактеризувавши внесок української інтелігенції в розвиток професійних шкіл. Учена стверджує, що «історичний досвід фахового шкільництва Галичини <...> є в сучасних умовах прикладом і зразком творення нової моделі українського суспільства, національного виховання молоді, її фахової підготовки, готовності захищати свій народ від ворогів, жити і працювати за законами демократії та ринкової економіки, зберігати духовність і ментальність, культуру і традиції нашого народу» [3, с. 134]. Фахова жіноча освіта в Східній Галичині кінця XIX – першої третини XX ст. стала предметом досліджень О. Козакевич [2]. Професійно-економічну освіту Галичини кінця XIX – першої половини XX ст. та її вплив на формування національної ідентичності молодих українців вивчала З. Гіптерс [1].

ґрунтовне всебічне дослідження професійної освіти Галичини (1860 – 1918) здійснив польський дослідник Є. Кравчик [5]. Вчений зосередився на висвітленні особливостей розвитку мережі промислових, аграрних та комерційних шкіл, їхньому фінансуванні, програмах навчання в них, зібрав статистичні дані щодо педагогів та учнів цих закладів освіти тощо. Специфіка професійної освіти молоді, що походила із селянських сімей, стала предметом зацікавленнь А. Мейсснера [6], особливості торгівельної освіти в Галичині дослідив Є. Свєбода [9]. Полікультурність Галичини другої половини XIX – першої третини XX ст. спричинилася до вивчення специфіки національного професійного шкільництва. Зокрема, народні проблеми у галицькому шкільництві дослідив Є. Свєбода [8], а українське шкільництво на галицьких землях – Є. М'янсо [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Можна констатувати, що історичний аспект розвитку професійної освіти у Галичині другої половини XIX – початку XX ст. різнобічно досліджений. Адже дослідниками вивчено теоретико-методичні засади функціонування професійної шкільної освіти, зібрано статистичні дані щодо мережі таких шкіл, їхніх педагогів та учнів тощо. Однак вважаємо за доцільне розгляд означеної проблеми крізь призму аксіологічних пріоритетів суспільства, що декларувалися впродовж хронологічних меж дослідження.

Мета статті полягає в аналізі розвитку мережі професійного шкільництва Галичини другої половини XIX – початку XX ст. крізь призму декларованих у суспільстві ліберальних цінностей.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XIX ст. централізм і абсолютизм Австрії почали поступатися місцем наростаючим децентралізаційним тенденціям, яких домагалися народи, що населяли монархію [10, с. 184]. Починаючи з 60-х рр. XX ст. розпочато імплементацію лібераль-

ного права. У країні було створено парламентську систему, представницьке, хоча й не зовсім демократичне, самоврядування, роль яких з кожним роком зростала. У відповідь на панування у суспільстві ліберальних цінностей (демократизація, розширення прав національних меншин, вільна від будь-яких впливів освіта, розбудова закладів освіти, у т.ч. для представників національних меншин, жіноцтва, свобода, громадянські права тощо) відкривалися нові школи, захорони, культурні та наукові інституції, засновувалися громадські товариства.

Почали засновуватися промислові заклади, що працювали на користь копалень та їхніх працівників, а також різні заклади, що надавали послуги, комунікаційні, освітні, фінансові. При копальнях засновувалися гуртожитки для проживання, насамперед чоловіків, що були зайняті у видобувному промислі. У містах з'явилися адвокати та інженери, які своє життя пов'язували з бізнесом. Їхня активність в економічній сфері почала екстраполюватися на активність в галузі політики. Це вони закликали владу Галичини до зміни політики щодо промисловості з антиіндустріальної на проіндустріальну. До 1914 р., щоправда, така зміна повною мірою не настала, однак певний прогрес спостерігався в галузі політики. Частина землевласників, заможних людей чи реемігрантів, що поверталися з Америки з капіталами, почала інвестувати в дрібну промисловість, послуги та землю. У цей спосіб почався процес розвитку промислового сільського господарства Галичини, попри його велику роздробленість [4, с. 27].

Розвиток професійної освіти у Східній Галичині інтенсифікувався в другій половині XIX ст. та був пов'язаний із необхідністю підготовки кваліфікованих працівників промисловості, фінансової сфери і сільського господарства.

Необхідно зазначити, що в Австрійській монархії професійні школи підпорядковувалися відповідним міністерствам: торгівлі, фінансів, освіти, сільського господарства і громадських робіт у Відні. Вони поділялися на три типи: доповнюючі професійні школи (Fortbildungsschulen), які були дворічними або трирічними з підготовчим курсом, з вечірньою формою навчання підмайстрів, які прагнули досягти ступеня майстра; спеціальні школи (1–5 річні) т. зв. Fachschulen, і повні середні школи (4–5 річні), відомі як промислові (Gewerbeschulen). Австрійське законодавство надавало професійне шкільництво в утримання у приватні руки. Отже, у кращому становищі опинилися провінції, які в першій половині XIX ст. перейшли від ремісничої до фабричної продукції (чехи, морави, Нижня Австрія). Натомість такі положення законодавства у відсталіх регіонах, як, наприклад, Галичина, став чинником затримки розвитку професійних шкіл, адже їхні випускники, понісши фінансові

витрати на навчання, не могли знайти роботу за місцем проживання [8, с. 123–124].

Розглядаючи розвиток професійного шкільництва Галичини другої половини XIX – початку XX ст., необхідно констатувати, що здебільшого може йтися про польське професійне шкільництво, адже коли намагання віденської влади відкрити потрібні Галичині професійні заклади освіти не давали ефекту, поляки тут же утворювали і утримували з бюджету Крайового Виділу свої освітні заклади.

Зокрема, в Галичині було створено понад 200 польських професійних шкіл нижчого типу, утримуваних на державні кошти і кошти Виділу Крайового. Уряд (ще в 1912 р.) фінансував тільки 15 найкращих шкіл: дві промислові та дві академічні торгівельні, поєднані з дворічними купецькими школами в Кракові і Львові, три металевих промислу – у Сулковіцах, Свйонтніках і Тернополі, дві будівельні – в Закопаному в Коломиї, одну видобувну в Величці, одну лісничу – в Болехові [8, с. 124].

Як вже зазначалося, в добу автономії Галичина була бідним, відсталим, позбавленим великої промисловості краєм, що відбилося на розвитку промислового шкільництва, основними функціями якого ставала не стільки підготовка кваліфікованих кадрів для промисловості, скільки покращення матеріального становища убогих верств населення. Промислове шкільництво поділялося на загальноосвітнє, нижче, середнє і вище. Нижче шкільництво було репрезентоване доповнюючими і професійними школами. Середні професійні школи репрезентували два заклади: вищі промислові школи у Кракові і Львові. Єдина вища технічна школа була заснована у 1844 р. (з 1877 р. – Політехнічна школа з повними академічними правами) [5, с. 25–26].

Значну роль у підвищенні професійних кваліфікацій та інтенсифікації розвитку різних галузей господарського життя відіграли фахові школи: кошикарські (біля 24) з найбільш відомою у Червоній Волі Ярославського повіту; столярні (10), в т.ч. в Кальварії Зебжидовській; гончарно-керамічні (6) – найкраща в Коломиї; шевські (6), ткацькі (14) – найбільш зорганізовані у Ракшаві і Кросні; жіночі гаптувальні (6) – зокрема, в Канчудзі, Закопаному. Для потреб інших галузей засновано школу бурильно-видобувну в Ропеньці у 1885 р., перенесену до Ветжна, далі до Борислава (1898), утворено промислово-доповнюючу видобувну школу в Сірші і Явонзі, школу будівництва доріг у Львові. Крім того, було створено цілу низку професійних шкіл при опікунських закладах, наприклад, для незрячих у Львові, Закладі для сиріт ім. Скарбка в Дроговижі (1880), школі праці кс. Броніслава Маркевича у Місці П'ястковому (1892), Павліковіцах, школі ремесел о. Салезіян в Освенцімі (1890). Перша професійна школа для жінок

«Праця» Товариства «Праці Жінок» заснована у Львові (1875 р.). Пізніше подібна заснована в Коломиї [8, с. 124–125].

Найбільш масовими формами професійного шкільництва було доповнюче шкільництво та різні курси. У 1914 році було близько ста доповнюючих промислових шкіл, понад шістдесят професійних промислових шкіл, таких як ткацькі, кошикарські, металеві, видобувні [5]. Наприклад, у Львівському і Бродівському державних округах доповнюючі промислові школи діяли у Бережанах, Бродах, Бучачі, Дрогобичі, Жовкві, Золочеві, Калуші, Коломиї, Кросно, Львові, Перемишлі, Самборі, Сокалі, Станіславові, Старому Самборі, Стрию, Сяноку, Тернополі, Турці, Ярославі тощо. У Львові до 1914 р. доповнюючі промислові школи були відкриті у більшості шкіл, наприклад, ім. св. Антонія, ім. М. Бернштейна, ім. Чацького, ім. цісареві Єлисавети, ім. Кордецького, св. Мартина, ім. Міцкевича, ім. Пірамовича, ім. Г. Сенкевича, ім. Собеського, ім. Сташіца, при жіночій школі ім. св. Анни було відкрито відділення для навчання кравчинь, цукорниць, перукаррок, господинь-шинкаррок [3, с. 33–34].

Для потреб сільського господарства засновано близько 20 аграрних шкіл, у т.ч. 7 нижчих сільськогосподарських шкіл і одна середня у Чернічові біля Кракова, репрезентуючи рівень напіввищої школи. Крайові нижчі сільськогосподарські школи виховували кадри спеціалістів головно для потреб фільварків. Натомість біля 12 дворічних зимових сільськогосподарських шкіл, перших у нашому краї, готували синів селян для сільських господарств. На потреби переробки продуктів сільського господарства функціонували новаторські для краю школи: дистиляції у Дублянах (1891), хмелярів у Срудпольцах (1886), перенесена до Старого Села, далі до Бродів тощо. У галузі садівництва і овочівництва освітні послуги надавали садівничий інститут у Заліщиках (1898), садівнича школа в Гумниськах – Тарнові (1887), а також заснована у 1872 р., а далі розбудована і прийнята на утримання краю у 1908 р. садівнича школа у Вульці Капітанській у Львові. Галичина стала також колицкою жіночого сільськогосподарського шкільництва (Олесько-Потриче, Білий Камінь, Підзамче біля Жидачова, Угерці Винявські на Старосамбірщині (утворена під керівництвом товариства «Просвіта») тощо) і осередком підготовки для цих шкіл педагогічних кадрів у господарській семінарії в Снопкові біля Львова, що була заснована у 1913 р. [5; 8]. Окрім цього, у Галичині діяло десять нижчих сільськогосподарських і садово-городніх шкіл, нижча і середня лісничі школи, а також дуже багато сільськогосподарських курсів [5].

Значною популярністю, зокрема й сільської молоді, користувалися школи для підготовки вчителів, адже навчання у них тривало 3, згодом

4 роки, що давало можливість швидкого здобуття професії і матеріального незалежнення [6, с. 28].

Державні заклади для підготовки вчителів поділялися на польські та двомовні. До 1914 р. не було засновано жодної семінарії з українською мовою викладання. Галицька влада при цьому виходила з факту, що майбутній вчитель має бути готовим до проведення уроків двома мовами. До 1912 р. було засновано 18 державних семінарій (14 чоловічих і 4 жіночі), з них 8 – з польською мовою викладання, 10 – двомовних. Утраквістичні заклади були локалізовані у Львові, Бережанах, Чорткові, Перемишлі, Самборі, Сокалі, Станіславові, Тернополі і Заліщиках. У східній частині краю функціонувало у 1911/12 н.р. 13 семінарій, із них 3 жіночі. Готували вони 3368 осіб. Були серед них 2183 особи римокатолицького обряду і 1093 – греко-католицького. Зусилля, здійснені Руським Педагогічним Товариством (від 1899 р.) щодо заснування державним коштом жіночих семінарій з викладовою українською мовою у Коломиї і Станіславові, не знайшли підтримки сеймової комісії, яка відстоювала заклади двомовні. Отже, згадуване Товариство заснувало дві приватні семінарії жіночі у Львові і Коломиї, а сс. Василянки у Яворові і Станіславові [7, с. 68].

Сполонізована в галузі адміністрації, шкільництва і судівництва з автономним Крайовим Сеймом і територіальним самоврядуванням Галичина опинилася на початку 60-х рр. XIX ст. без торговельних шкіл. Відсталість сільськогосподарської Галичини ставила торговельне шкільництво в разючу диспропорцію з економічними закладами на інших теренах габсбургської монархії. Відповідно, до кінця XIX ст. важливе становище в публічних інституціях – банках, кредитних, комерційних, залізничних спілках – займали іноземці, галичани обмежувалися підлеглими позиціями. Якщо ж хотіли зайняти провідні позиції, то мусили закінчити навчання в інших краях монархії або за кордоном.

В університетах Кракова і Львова викладали лише торговельне і вексельне право, лекції з економіки впроваджувалися в цих закладах з кінця XIX ст. Політехнічна школа у Львові домоглася платної доцентури з товарознавства і бухгалтерії у 1878 р., а після довгих старань отримала дозвіл на відкриття кафедри суспільної економії в поєднанні з торговельним і вексельним правом у 1889 р. [9, с. 210–211].

Є. Свєбода стверджував, що економічні школи, які функціонували в Галичині, поділялися на вечірні доповнюючі купецькі школи, дворічні торговельні школи, часто з підготовчим курсом, і чотирирічні вищі торговельні школи, яких було небагато.

У габсбурзькій монархії повних середніх торговельних шкіл було 21. Престижний титул академії мали всього кілька, зокрема одна з них була у Львові. Найпопулярнішими були двокласні торговельні школи і вечірні доповнюючі купецькі школи.

Двокласних шкіл з підготовчим курсом у Галичині було 13. Їхня популярність і привабливість виникла з короткого терміну навчання і практичного характеру змісту освіти. Приймали до них учнів після закінчення нижчої гімназії чи трьох класів відділової школи. Наприкінці XIX ст. були це приватні школи для хлопців фундації Озяша Готхельфа у Самборі (1891) і ім. Станіслава Вейнберга у Станіславові, що виникли з торговельних курсів при відділових жіночих школах ім. королеви Ядвіги у Львові і Схоластики у Кракові. Перша з плином часу стала самостійною. Дві наступні школи створили товариства: трикласну купецьку школу створено Товариством торговельної школи у Львові (1908) і Товариством народної школи – двокласну купецьку школу в Тернополі. Чотири наступні постали з фінансовою підтримкою Крайового Відділу (1911) у Бродях і Тарнові, дві наступні – у Бялій і Перемишлі. Їх доповненням була українська торговельна школа Товариства «Просвіта» і німецька комунальна школа в Бялій. Остання, чотирнадцята, постала в часи війни у Жешуві.

Міських осередків у Галичині, які хотіли заснувати в себе двокласні торговельні школи, було значно більше. Прагнула до цього низка інституцій у Галичині, але не було знайдено фінансового підґрунтя або розуміння в австрійській владі, що не допускала до створення шкіл без відповідного матеріального забезпечення. Купецьке товариство у Тлумачі від 27.12.1911 р. прагнуло створити купецьку школу в місті, що мало станом на 1900 р. 5466 мешканців та 2 народні школи. Міністерство віросповідань і освіти не задовольнило це прохання [9, с. 210–212].

Станом на 1914 р. у Галичині діяло дві комерційні академії, чотирнадцять дворічних комерційних шкіл, а також багато комерційних курсів [5].

Висновки. Отже, розгляд проблеми розвитку мережі професійних шкіл на землях Галичини другої половини XIX – початку XX ст. дозволив констатувати, що декларовані в суспільстві ліберальні цінності не завжди лежали в основі розбудови професійної освіти. Розширення освітніх прав національних меншин здебільшого торкнулося лише польського шкільництва, натомість українське, єврейське, німецьке тощо шкільництво було представлене слабко. Подібна ситуація торкається і доступу до професійної освіти українців, адже значна частина урядових рішень ускладнювала їхні можливості на здобуття професії. Особливо гостро стояла ситуація професійного вишколу сільської молоді. Разом із цим варто констатувати, що емансипація поступово сприяла розвитку професійних шкіл для жінок, які змогли опанувати широкий спектр професій, що виходив за межі домоводства.

Перспективами подальших досліджень може стати розгляд змісту освіти в професійних школах Галичини крізь призму аксіологічного підходу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гіптерс З. Економічна освіта молоді в Галичині XIX – першої половини XX століть: теорія, досвід, персоналії : монографія. Львів, 2006. 220 с.
2. Козакевич О. Фахова жіноча освіта в Східній Галичині кінця XIX – першої третини XX століття: в'язання (класифікація, осередки, навчальні програми). *Народознавчі зошити*. 2009. № 3–4. С. 374–383.
3. Субтельна Г.В. Підвищення рівня фахової підготовки у професійному шкільництві Галичини ; за ред. Я. Камінецького. Львів : Норма, 2014. 136 с.
4. Chwalba A. Czy Galicji sukces był pisany? Cywilizacja przemysłowa 1880–1914. Fiołek K., Stala M. (red.) *Kraków I Galicja wobec przemian cywilizacyjnych (1866 – 1914)*. *Studia i szkice*. Kraków, 2011. S. 25–29.
5. Krawczyk J. Galicyjskie szkolnictwo zawodowe w latach 1860 – 1918. Kraków, 1996. 285 s.
6. Meissner A. Edukacja młodzieży chłopskiej w Galicji doby autonomicznej. *Biuletyn Historii Wychowania*. 2007. Z. 23. S. 21–33.
7. Miąso J. Z dziejów szkolnictwa ukraińskiego w Galicji (1867 – 1914). *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. 1991. № 34. S. 51–73.
8. Świeboda J. Problemy narodowościowe w szkolnictwie galicyjskim (1772 – 1918). *Analecta*. 1995. № 4/2(8). S. 97–144.
9. Świeboda J. Szkolnictwo handlowe w Galicji. *Analecta*. 2010. № 19/1–2(36–37). S. 203–272.
10. Wroczyński R. Dzieje oświaty polskiej. T. 2. Warszawa : Wydawnictwo “Zak”, 1996. 331 s.